

NEKE ODREDNICE ZA PROUČAVANJE ODNOSA IZMEĐU RAZLIČITIH KULTURA U KANADI*

Razlike, koje u pogledu rase, istorijske prošlosti, religije i jezika postoje u jednom društvu, uslovljavaju odnose između članova zajednica, čiji je način života očigledno različit. Ako su u svakodnevnom životu ovakve zajednice međusobno tesno povezane i zavise jedne od drugih, ako njihovi odnosi ne nose obeležje segregacije i izolacije, onda one čine uglavnom deo zajedničke civilizacije, ali zadržavaju istovremeno i svoje osobenosti koje su više ili manje vidljive. U društvu čiji stanovnici imaju različitu istorijsku prošlost, koja je na njima ostavila svoj pečat, susrećemo se sa dva glavna problema koji nastaju bilo usled ujednačavanja u tom društvu, bilo usled postojanja različitosti u njemu; prvi je problem: izbor načina interakcije između pripadnika različitih kultura, a drugi: kako raspodeliti na pojedince, na šire društvene zajednice i, najzad, na čitavo društvo, sva ona brojna iskustva kojima društvo raspolaže. U mnogonacionalnom društvu najznačajniji odnosi između raznih kultura obično se ne sastoje samo u festivalima raznih etničkih grupa, koji se održavaju jednom godišnje, niti u drugim sličnim prilikama u kojima dolaze do izražaja razne etničke osobenosti; oni se češće sastoje u podeli odgovornih funkcija u oblasti svakodnevnog ra-

*) Žak Brazo (Jacques Brazeau), profesor Univerziteta Odsek za sociologiju Fakulteta društvenih nauka u Montrealu (Kanada).

da, pri čemu društvo vodi u isti mah računa i o zajedničkom načinu života i o različitim tradicijama. Ovi odnosi pružaju članovima društva prilike da izvuku koristi jedni od drugih, zahvaljujući upravo različitosti njihovih tradicija. Tačno definisati način na koji se ovo vrši, znači utvrditi odrednice za proučavanje odnosa između različitih kultura.

RUKOVODEĆI KADROVI U USTANOVAMA (SPECIFIČNOST I ZAJEDNIŠTVO)

U sredini u kojoj zajedno žive razni narodi, prošlost koju je svaki od njih imao dovodi često, i pre svega, do udvajanja jednog dela ustanova. Pojedine zajednice teže da stvore, svaka svoje ustanove. Ovo im omogućuje da imaju neke sopstvene službe i da izvesnom broju svojih članova obezbede uspešnu karijeru unutar odgovarajuće grupe. Međutim, druge zajednice, naročito one koje imaju veliku moć, ograničavaju širenje paralelnih ustanova. Društvo, kako na nivou sela i gradova tako i na nivou oblasti i cele zemlje, smatra da je ovo udvajanje ustanova opravdano. Ono toleriše izvesna udvajanja u oblastima kao što su religija, socijalna pomoć, rasonoda, sitna trgovina, razna zanimanja, ali smatra da veliki broj ustanova treba da bude zajednički. Ono često i školu svrstava među organizacije od opšteg značaja — zbog uloge koju škola ima u prenošenju kulturne baštine s jednog pokolenja na drugo. U tome je jedan od prvih izvora neravnopravnosti u odnosima između raznih kulturnih grupa: mnogoljudne i snažne zajednice raspolažu velikim brojem sopstvenih ustanova, a manje grupe znatno manjim brojem. S druge strane, najbogatije zajednice stvaraju 'po svojoj silici i prilici' ustanove od opšteg značaja, koje postoje uz učešće svih članova zajednice, bilo kao proizvođača bilo kao potrošača. Ali, u okviru tih ustanova od opšteg značaja i u njihovoj aktivnosti, nejednako je učestvovanje pojedinih delova stanovništva. Uz nejednaku rasprostranjenost mreže organizacija etničkih grupa postoji i snažna težnja da se zadrži neravnopravnost u konkurenciji i u okviru ustanova koje su veoma razgranate u čitavoj društvenoj zajednici. Slučaj Kanade, kao i mnogi drugi slučajevi, omogućuju nam da lakše objasnimo ovaj dvostruki izvor neravnopravnosti.

Situacija u Kanadi pokazuje da su ustanove koje nose angloamerička obeležja veoma rasprostranjene, a da iste takve ustanove u kojima je službeni jezik francuski, postoje u onim delovima zemlje u kojima je koncentrisano francusko stanovništvo, dok je broj ustanova drugih kulturnih grupa ograničen, bilo da je

reč o domorocima ili o doseljenicima. Neravnoteža postaje očigledna kad pogledamo kolikim brojem organizacija raspolaže svaka pojedina kulturna grupa u cilju održavanja sopstvene kulturne i istorijske baštine. Ova neravnoteža još više pada u oči kad se razmotri način raspodele savremenih dostignuća između raznih kulturnih grupa. Zajednički život jedne kulturne grupe u industrijskom društvu obuhvata skup znanja iz oblasti proizvodnje, raspodele i potrošnje proizvoda i usluga. Među ovim znanjima najveću vrednost imaju znanja rukovodilaca, tehničkih stručnjaka i kvalifikovanih radnika. Ta znanja se u veoma maloj meri stiču u školama, a mnogo više sticanjem i prenošenjem iskustava tokom rada u velikim javnim i privatnim organizacijama. Iz radne sredine, posredstvom grupe stručnjaka ova znanja se šire koliko usmenim putem, toliko i putem štampe i reklame. Kulturna imovina jedne zajednice sastoji se od sveukupnog znanja koje poseduju njeni članovi i koje mogu da razmenjuju, zavisno od dostignuća koja su im dostupna i zavisno od toga s kojom lakoćom mogu da ih koriste. Doseljenik koji radi u svojoj zajednici svakako nije taj koji u nju unosi znanje šire društvene zajednice. Onaj koji zarađuje hleb van svoje zajednice može to da čini, ali zavisno od nivoa na kome učestvuje u radu i zavisno od toga s kojom lakoćom uspostavlja veze van svoje grupe i s kojom lakoćom se u nju vraća. Ovaj primer pokazuje da je čoveku, čija su kultura i jezik u stvari kultura i jezik svih ustanova u njegovoj sredini, pristupačnije znanje koje doprinosi njegovom osposobljavanju i da on u svojoj grupi lakše uspostavlja odnose sa ljudima sa kojima može da razmenjuje znanja korisna sa gledišta celokupnog društva. Takvog čoveka, pripadnika velikih zajednica, a zaposlenog u ustanovama od opšteg značaja društvo stavlja u povoljan položaj: radeći u njima, on u njih unosi i učvršćuje kulturu svoje etničke grupe, jer je primenjuje u velikoj organizaciji čiji je svakodnevni uticaj u društvu nesumnjiv.

SARADNJA I KONKURENCIJA

Kanada obuhvata dve glavne jezičke zajednice: englesku — čiji su članovi poreklom Britanci ili potiču iz nekog drugog naroda, i francusku — čiji članovi sačinjavaju 26% ukupnog stanovništva Kanade i naseljavaju oblasti Kvibeka, Ontarija i Novog Brunsvika, u kojima su koncentrisani stanovnici francuskog porekla. U ovoj zemlji žive i mnoge druge manje jezičke zajednice, bilo da je reč o domorocima, bilo o doseljenicima i njihovim potomcima. Kanada nastoji da sprovede dvojezičnost u svojim javnim

organizacijama, polazeći od ideje da članovi njenih dveju glavnih jezičnih grupa imaju pravo na razne službe na sopstvenom jeziku i da treba da imaju mogućnosti za razvoj kao kulturne zajednice. Zemlja se ponosi i svojom višestrukom istorijskom i kulturnom prošlošću i formalno daje podsticaj kulturama raznih naroda koji u njoj žive. Ipak, ostaje činjenica da su dvojezičnost i mnogostrukost kultura bile praćene kroz istoriju pretežnom upotrebom engleskog jezika u velikim javnim i privatnim organizacijama.

Demografski i istorijski činilac podsticali su upotrebu engleskog jezika. Treba dodati i ekološki činilac, — razvoj oblasti koja je, obuhvatajući južne delove Ontarija i zapadne delove Kvibeka, uspostavila tesne veze sa velikim centrima u Sjedinjenim Američkim Državama. Neposredna blizina ove zemlje uticala je na kanadsko javno mnjenje u smislu asimilacije: engleska Kanada je želela da se u celoj zemlji govori isti jezik, ali način na koji je želela da to sprovede doveo bi možda u pitanje i njeno postojanje kao države, da se slučajno nalazila u Evropi ili u Africi; s druge strane, engleska Kanada je pribegavala dvojezičnosti da bi na taj način uspostavila razliku između sebe i svog južnog suseda, Sjedinjenih Država. Činilac zbližavanja i međusobne zavisnosti Kanade i Sjedinjenih Američkih Država najneposrednije je uticao na odabiranje načina interakcije u upravljanju velikim privatnim organizacijama. Čak i u samom Kvibeku pridavan je najveći značaj održavanju odnosa sa sedištima akcionarskih društava, liferantima i distributerima u industrijskom svetu severnog dela Sjedinjenih Država. Otuda su na rukovođeća mesta postavljani samo ljudi koji znaju engleski, a u cilju homogenosti radne snage javila se zatim potreba da se i u samim radnim organizacijama mnogo više upotrebljava engleski jezik. Prisajedinjenje francuske Kanade izvršeno je, dakle, posredstvom engleskog jezika, i to prema hijerarhizovanoj podeli rada: rukovodioci su bili uglavnom oni koji govore engleski, izuzimajući personalnu i prodajnu službu, dok su radnici u Kvibeku bili uglavnom oni čiji je maternji jezik bio francuski ili neki drugi jezik.

Ne bi se moglo reći da je podela odgovornih dužnosti, iskustava i povlastica u kanadskoj urbanoj sredini nastajala između onih koji govore engleski, francuski ili neki drugi jezik potpuno nezavisno od načina komuniciranja i interakcije; naime, prednost su imali pripadnici engleske jezičke zajednice, bilo da im je engleski jezik maternji ili ne. U kvibečkom javnom sektoru obrnut način postupanja dovodi do suprotnih rezultata, što, u ovom slučaju, ide naruku pri-

padnicima francuske jezičke zajednice. Upotreba engleskog jezika u svim kanadskim ustanovama dovodi do brze asimilacije ljudi koji govore druge jezike, ukoliko ovi učestvuju u radu od opšteg značaja i napuste svoju izolovanu etničku zajednicu. Ista sudbina snalazi, izgleda, i pripadnike francuske jezičke zajednice ukoliko žive izvan oblasti Ontarija, Kvibeka i Novog Brunsvika, koje su pretežno naseljene stanovništvom francuskog porekla. U ovim oblastima Francuzi ne doživljavaju takvu sudbinu zahvaljujući brojnosti njihove grupe, rasprostranjenosti i snazi njihovih sopstvenih ustanova, kao i mogućnošćima da deluju u sopstvenom etničkom području ili da s njim održavaju veze ukoliko su zaposleni u ustanovama od opšteg značaja.

POSLEDICE U POGLEDU POJEDINIHZAJEDNICA I CELOG DRUŠTVA

Odnosi između raznih kultura u organizacijama od opšteg značaja, u kojima rade pripadnici raznih naroda, dovode do toga da se skorašnji doseljenik, koji ne vlada odgovarajućim lokalnim jezikom, nedovoljno iskorišćuje. Takvo stanje ide na ruku razvoju privremene dvojezičnosti među pripadnicima prve generacije doseljenika; ta dvojezičnost se odražava u daljoj upotrebi maternjeg jezika u porodici i u odnosima sa prijateljima i u istovremenom usvajanju drugog jezika za održavanje veza na radnom mestu. Na taj način se maternji jezik čuva kao pod staklenim zvonom, jer se teško može da koristi u široj urbanoj zajednici, a i u školama se ne predaje; međutim, on se ipak menja u dodiru sa drugim jezikom, koji se koristi u svim društvenim delatnostima, — u administraciji, proizvodnji, distribuciji proizvoda i usluga. Samo zahvaljujući seoskoj izolovanosti i dolasku novih doseljenika istog etničkog porekla i obavljanju poziva u sopstvenoj etničkoj sredini, jezik jedne etničke grupe može da preživi u društvu koje dopušta njegovo korišćenje, ali mu ne pomaže da se održi, niti ga upotrebljava. Nije nikakvo čudo što već treće pokolenje doseljenika ostaje bez svog najvećeg kulturnog blaga, zaboravlja svoj jezik. Jer, jezik se može održati i razvijati samo ako se upotrebljava.

Nije lako rešiti pitanje održavanja kulture etničkih grupa, kad su male i rasejane u urbanoj sredini, usred stanovništva koje pretežno govori drugim jezikom i drugačije se ponaša. Možemo se, ipak, nadati da će pripadnici glavne kulture potpomagati ustanove drugih etničkih grupa i davati im mogućnost da njihova deca uče svoj maternji jezik u školi. Na taj način bi taj jezik bio korisniji u periodu njegovog očuvanja, a u izvesnim slučajevima produžio bi se i pe-

riod dvojezičnosti. Ne bi bilo nemoguće ni to da se ljudima na rukovodećim položajima, a naročito učiteljima, pruži mogućnost da nauče jezik odgovarajuće etničke grupe i da se njime služe u dodiru sa mesnim stanovništvom koje je taj jezik zadržalo.

Drugi je slučaj sa mnogoljudnim etničkim grupama koje imaju svoju mrežu ustanova. Na prostoru na kome su gusto naseljene ove se za kratko vreme ne mogu pretopiti. Stepenn njihovog učešća u životu šire zajednice i stepenn njihovog razvoja od velikog je značaja za celokupno društvo, s obzirom na njihovu brojnost. Potrebno je da društvo, kad su ovakve grupe u pitanju, pronade takve načine interakcije koji neće primoravati čitava pokolenja da masovno usvajaju strani jezik, kako bi mogli učestvovati u delatnostima od opšteg značaja. Stanovništvo koje govori francuski u Kvibeku i nekim delovima susednih pokrajina toliko je brojno da bi se moralo postaviti pitanje: koja strana treba da govori dva jezika da bi se korisno razvijali odnosi sa industrijskim društvom severnog dela Sjedinjenih Država. Neosporno je da dosadašnja neravnopravnost ne sme i dalje da traje. Već je očigledno da će teret dvojezičnosti nositi verovatno oni kojima će on lakše pasti: obrazovane klase među pripadnicima engleske i francuske jezičke grupe. To bi značilo da bi francuski postao glavni jezik u oblastima naseljenim pretežno življem čiji je maternji jezik francuski, kao i to da bi ovaj jezik bio uveden i u privatne i javne ustanove od opšteg značaja. U Kvibeku bi se francuski upotrebljavao kao glavni jezik interakcije, a pripadnici i engleske i francuske jezičke grupe upotrebljavali bi engleski više za opštenje sa spoljnim svetom nego u ustanovama. Uvođenjem ove duboke društvene promene, — do koje bi došlo vremenom, ako bi stanovnici Kvibeka kojima francuski nije maternji jezik dobijali u školi dvojezično obrazovanje, — ne bi dovelo do asimilacije ili do opadanja broja onih čiji je maternji jezik engleski. Oni bi i dalje povećavali svoje anglosaksonsko kulturno nasleđe koristeći celokupnu civilizaciju Severne Amerike. U saradnji i u konkurenciji sa onima kojima je maternji jezik francuski, u sredini u kojoj bi francuski bio sve više upotrebljavan u ustanovama, oni bi doprineli da kvibečka industrijska civilizacija, zasnovana na francuskom jeziku, postigne još veći uspeh. Sa zahtevima za usvajanje francuskog jezika bile bi upoznate i druge jezičke grupe. Odnosi između raznih kultura u kvibečkoj sredini bili bi na izvestan način pandan odnosima koji su se razvili u onim kanadskim sredinama u kojima preovlađuje engleski jezik. Bili bi izvršeni pokušaji da se razni vidovi dvojezičnosti koriste u skladu sa razlikama koje

postoje u pojedinim oblastima u pogledu sastava stanovništva.

Budućnost će pokazati da li će doći do usvajanja odgovarajućih dopunskih oblika dvojezičnosti i u industrijskim oblastima kao što su područja Toronta i Montreala. Biće svakako mnogo buke oko uvođenja i sprečavanja ove novine, koja bi se sastojala u ravnopravnoj upotrebi oba jezika, i engleskog i francuskog, u svim delatnostima i na svim stručnim nivoima. S druge strane, oni bi bili upotrebljavani i neravnopravno, zavisno od pojedinih oblasti i od stanovništva koje u njima živi. Došlo bi verovatno do toga da zajednička dostignuća koja se zajednički i koriste, postanu brojnija, a ove dve glavne kulturne zajednice — međusobno sličnije. Nestale bi neke razlike koje su više rezultat neravnopravnosti u odnosima nego posledica osobenosti zasnovanih na različitoj prošlosti. Ove dve kulturne grupe bi tada sa više uspeha vodile računa o sličnostima u pogledu svojih mogućnosti, kao što sada vode računa o međusobnim jezičkim razlikama. Ovakav razvoj stvari nesumnjivo bi doveo do obogaćenja kulturne baštine pripadnika francuske jezičke grupe, bez osiromašivanja kulturnog nasleđa onih čiji je maternji jezik engleski. Imperativi optimalnog razvoja velikih kulturnih zajednica prihvaćeni su u mnogim društvima u kojima žive razni narodi. Ovo pitanje je postavljeno i u Kanadi, i ne treba sumnjati da će i ovo društvo, posle pažljivog ispitivanja, umnogome poboljšati uslove interakcije između kulturnih grupa.

(Razgovori o razlikama u jeziku i kulturi, održani u Otavi pod pokroviteljstvom UNESCO-a od 25—30. septembra 1972. godine).

(Prevela s francuskog
ZORICA HADŽI-VIDOJKOVIĆ)